

det ikke længere nye krav om at være sig sine ideologiske forudsætninger bevidst og samtidig understrege, at kravet har almen gyldighed.

J. P. Noack

Sven Tägil: Deutschland und die deutsche Minderheit in Nordschleswig. Eine Studie zur deutschen Grenzpolitik 1933–1939. Lund Studies in International History 1. (Svenska Bokförlaget, 1970). 206 s.

Lundehistorikeren fil.dr. Sven Tägil har med denne bog sat sig for at skildre den tyske politik omkring den dansk-tyske grænse i 1930'erne. I et kort indledningsafsnit har han desuden tegnet nogle hovedlinier af den tyske grænsepolitik i 1920'erne for at give den nødvendige baggrund for udviklingen i 30'erne.

Man bør dog nok bemærke, at Tägil i undertitlen til bogen oplyser, at det er en studie i den tyske grænsepolitik, han fremlægger. Vigtige sider af politikken er taget op til behandling, men en egentlig samlet fremstilling af det tyske mindretals problemer indadtil og i relation til Tyskland vil man ikke finde i bogen.

Dr. Tägil har begrænset sig til at undersøge grænsepolitikken, som den på tysk side kom til udtryk i de to planer, hvor der blev truffet ansvarlige beslutninger med konsekvenser for grænsepolitikken. Hans interesse er rettet dels mod den politiske ledelse af det tyske mindretal i Nordslesvig, dels mod de rigstyske organer og myndigheder, der havde forbindelse med grænsepolitikken.

Med denne afgrænsning af det grænsepolitiske til bevægelserne i de sfærer, hvor de bindende beslutninger blev taget, afskærer forfatteren sig – med hensigt – fra en skildring af ud-

viklingen i det tyske mindretal som sådant. Man får ikke indtryk af gangen i nazificeringen af skolevæsenet, forløbet af jordpolitikken o. s. v. Kun i det omfang disse fænomener når frem til overvejelse og beslutning på de politiske afgørelsesplaner, glider de ind i fremstillingen.

Denne afgrænsning kan på enkelte punkter betyde en uheldig beskæring af Sven Tägils analysemuligheder, som det vil fremgå af det følgende. Men på den anden side har forfatteren derved opnået den fordel, at han kan nå nogenlunde til bunds i sin beskrivelse af mindretalsledelsen og de rigstyske organers politiske aktivitet.

Afgrænsningen til beslutningssfærerne har i et vist omfang forbindelse med det kildemateriale, bogen er baseret på. Dr. Tägil har med stor flid gennemgået de betydelige arkivmængder, der findes i de officielle tyske arkiver i Bonn, Koblenz og Potsdam, og han har i landsarkivet i Slesvig gennemgået den hjemmetyske folketingsmand, pastor Schmidts omfattende privatarkiv. Desuden har han med visse begrænsninger kunnet benytte Ernst Schröders vigtige privatarkiv, der – som det hedder i kilde- og litteraturoversigten – befinder sig på et »hemmeligt opbevaringssted«. Schröder sad i Flensborg i en fremskudt position i den tyske grænsepolitik i sin egenskab af kontaktsmand mellem udenrigsministeriet i Berlin og den hjemmetyske ledelse. Navnlig fik han en stærk stilling gennem sin indflydelse på det tyske mindretals dagblad, Nordschleswigsche Zeitung. Derfor må hans arkiv formodes at være af central betydning.

Meget kildemateriale fra perioden er ellers gået tabt eller er blevet tilintetgjort. Det sidste gælder for det tyske mindretals egne arkivalier. Men

tilbage er dog stadig så betydelige mængder, at det må betegnes som en betydelig forskerindsats at nå igennem det stof, som Sven Tägil har bygget sin bog på.

På det givne grundlag er det lykkedes ham at give en indgående skildring af motiver, overvejelser og beslutninger vedrørende det tyske mindretal i de rigstyske organer i Berlin, i Kiel og i Flensborg. Desuden trænger han ganske dybt ind i hele problematikken omkring pastor Schmidts politiske lederskab under de nazistiske stormløb og de indre rivaliseringer mellem de nazistiske grupper. Endelig belyser han sam- og modspillet mellem den rigstyske grænsepolitik og mindretallets politik.

Det er ingenlunde en let opgave at rede trådene ud af hinanden og samtidig beholde et vist overblik over sammenhængen i udviklingen. På rigstysk side var en række organer og institutioner involveret i grænsepolitikken, og mange institutionelle og personlige modsætninger må tages i betragtning. I det tyske mindretal i Nordslesvig virkede samtidig en tilsvarende flerhed af grupper og personer mod hinanden, så personlige og politiske hensyn er vanskelige at holde ude fra hinanden.

Stort set er det lykkedes dr. Tägil at præsentere dette sammensatte spil i en overskuelig form. I en række tilfælde må man nok sige, at han overvejende nøjes med at nuancere det billede, man i forvejen havde af udviklingen, navnlig som den er fremstillet i Troels Finks »Sønderjylland siden genforeningen i 1920«. Men på flere områder fører han vigtig ny viden frem. Det gælder f. eks. de sider af den politiske magtkamp i det tyske mindretal, han kan afdække ud fra pastor Schmidts omfattende korrespondance.

Dog kan man næppe sige, at alle de spørgsmål, der naturligt rejser sig omkring pastor Schmidt og hans forhold til den fremtrængende nazisme, er afklaret. Det fremgår ikke ganske af Tägils fremstilling, om Schmidt alene af taktiske grunde for at bevare sin lederstilling lagde sig så ideologisk tæt op ad nazismen, eller om han virkelig har følt sig på linie med nazismen i fortsættelse af sin gammelnationalistiske, tysk-nationale linie.

Spørgsmålet lader sig måske ikke besvare, og så skal Tägil ikke dadles. Men man kan beklage, at han ikke har ladet det træde tydeligt nok frem, hvor vidt man kan nå i en analyse af pastor Schmidts politik. Læseren sidder tilbage med en lidt utilfredsstillende følelse af, at billedet af pastor Schmidt trods alt ikke er et portræt i fuld figur. Kilderigeligheden på dette punkt til trods – Schmidt har åbenbart haft forbløffende system i sin korrespondance – er det ikke lykkedes at give en fuldt tilfredsstillende skildring af den tyske folketingsmand, hvis politiske optræden tiltrak sig betydelig opmærksomhed i 1930'erne.

Når Tägil her ikke trænger helt til bunds, kan det skyldes hans stærke afhængighed af de kilder, der er afsat omkring nazismens indtrængen i det tyske mindretal. Hovedparten af materialet belyser denne problematik, og hvor materialet rækker ud derover – som det tilsyneladende er tilfældet i Deutsche Stiftungs omfattende arkiv – har Tägil holdt sig til det, der belyser nazificeringen og dens problemer.

Det kan næppe være anderledes. Men det giver den begrænsning, at perspektivet bestemmes af, hvad der er nået frem til eller er anset for væsentligt i de organer, der havde forbindelse med nazificeringen. For pastor Schmidts og Ernst Schröders ved-

kommende kan dette forhold nok i nogen grad medføre uklarheder ved bedømmelsen af dem.

Man kan ikke undgå den tanke, at en analyse, der også søgte at se problematikken ud fra det tyske mindretals indre struktur og dermed fastlagde nogle af de hensyn, aktørerne måtte tage på det lokale plan, ville give andre dimensioner i billedet.

Man savner således en klarere beskrivelse af den sociale og politiske struktur i mindretallet, som dels ville have givet en bedre baggrund for de lokale vilkår for nazismens fremtrængen, dels ville have klargjort de politiske hensyn, pastor Schmidt måtte tage, når han ville hævde sin position. En ting som personlige relationer kan vel have spillet en rolle. Formentlig har det nære familiemæssige forhold mellem pastor Schmidt og et af de fremtrædende medlemmer af NSAN (en af de nazistiske grupper), dr. Niels Wernich i Sønderborg, næppe været uden betydning for de informationer, Schmidt fik, og den kurs, han valgte. Et NSAN, der efter Tägils mening også rummede en mand som Hans Schmidt-Oksbøl, er givetvis mere sammensat, end bogen lader forstå.

Den lidt enstrengede skildring af mindretallet, set ude fra og oppe fra, gør det også vanskeligt at vurdere betydningen af, at nogle mindretalsmedlemmer med en vis prestige fastholdt afvisningen af nazificeringen. Deres vægt lader sig næppe måle, men det havde fortjent mere indgående overvejelse, om de kan have spillet en rolle for Schmidts vurdering af situationen.

Nu virker det helt forbavsende, at dr. Reuter i 1935 kunne få en plads på den tyske kandidatliste. Og man får ikke nogen fornemmelse af, hvilken betydning man skal tillægge det, at skibsreder Jebsen i 1936 ikke ville

acceptere, at kun hagekorsfanen skulle hejses ved den årlige Knivsbjergfest. Tägil nævner blot, at den afgørende grund til, at festen aflystes, var angsten for skandale mellem de rivaliserende nazistiske grupper. Men der må have ligget mere bag den strid, der over for offentligheden fremstilledes som en strid om det traditionelle sort-hvid-røde flag og hagekorset på Knivsbjerg.

Det kan virke, som om Sven Tägil lidt for meget har koncentreret sig om at beskrive nazificeringsprocessen ud fra den nazistiske ledelses synsvinkel og derfor i nogen grad har forsømt enten at vise det sammensatte politiske billede af det tyske mindretal eller at dokumentere, at billedet ikke var så sammensat.

Nu undgås det ikke, at skildringen kan virke inkosistent som i omtalen af Deutsche Arbeitsgemeinschaft Nordschleswig. Tägil siger her, at de danske blades bedømmelse af organisationen som et udtryk for, at den gamle mindretalsledelse igen havde grebet tøjlerne, er for vidtgående. Snarere var der, siger han, tale om, at man med den nye organisation henvendte sig til kredse, der hidtil havde stået nationalsocialismen fjernt. Ikke desto mindre tilføjer han i næste sætning, at den nazistiske partifører Jens Møller i foråret 1937 karakteriserede organisationen som en direkte modsætning til partiet.

Den slags formuleringer er i hvert fald ikke med til at skabe klarhed over de politiske kraftliniers forløb i mindretallet.

På lignende måde kan skildringen af Ernst Schröder og hans indflydelse forekomme upræcis. Man savner en klar karakteristik af hans forhold til fraktionerne i det tyske mindretal og hans placering i relation til nazisterne i Berlin og i Slesvig-Holsten. Bogen

giver for så vidt en mængde oplysninger om disse ting, men ingen sammenfattende bedømmelse, som skaber et virkeligt indtryk af hans person og virke. F. eks. bliver en uklarhed tilbage i hans forhold til pastor Schmidt, sammenholdt med det faktum, at Schmidt ikke kunne komme til orde i *Nordschleswigsche Zeitung*, som Schröder havde betydelig indflydelse på.

De her rejste spørgsmål og indvendinger er ikke af overvældende betydning for Tägils resultater. Men det skal dog fremhæves, at han nok ved at vælge en mere systematisk analyse af nogle af elementerne og personerne i mindretalspolitikken havde fået belyst problemer, som nu står mindre skarpt.

Sven Tägil er i øjeblikket stærkt optaget af at realisere et særdeles interessant forskningsprojekt om grænser som konfliktskabende og konfliktafledende faktorer i Europa i mellemkrigstiden. Det er en systematisk anlagt undersøgelse, der har krævet en meget dybtgående gennemtænkning af de principielle sider af grænseproblematikken. Man kan utvivlsomt vente sig meget af dette projekt, når det føres ud i livet.

Tägils her omtalte bog har ikke megen direkte sammenhæng med den mere omfattende undersøgelse – bortset fra emnet. Den er en traditionelt anlagt historisk undersøgelse i nær kontakt med kildematerialet. Dog er kronologien ikke opretholdt konsekvent. Stoffet er disponeret dels kronologisk, dels »geografisk« efter de rigstyske, de lokalt slesvig-holstenske og de nordslesvigske organer og personer. Det hæmmer sine steder overskueligheden, fordi sammenhængende fænomener ikke altid analyseres sammen. Det gælder f. eks. forbindelsen mellem dr. Sievers afgang fra posten

som overborgmester i Flensborg og arbejdet med at samle kræfterne i Nordslesvig til valgene i 1935 og 1936.

Antagelig var bogens analytiske værdi blevet større, hvis forfatteren i højere grad havde struktureret stoffet mere systematisk efter retningslinier lignende dem, han senere har udviklet for sit større projekt. Nogle af de åbne spørgsmål, der er fremdraget i det foregående, ville da være blevet skarpere stillet med mulighed for mere udtømmende besvarelse.

En af de vanskeligheder, Tägil som alle andre, der beskæftiger sig med grænsepolitik, har haft at kæmpe med, er problemet med at opstille dækkende definitioner på det nationale og give acceptable mål på det. Hele spørgsmålet om den traditionelle deling i danske, tyske og »blakkede« trænger i høj grad til en afklarende diskussion, før begreberne kan fungere tilfredsstillende i en videnskabelig undersøgelse. Hvad betyder det f. eks. reelt, at arbejderne opgav »en national tyskorienteret binding, da de sluttede sig til socialdemokratiet«? Hvordan ytrede denne binding og dens senere opløsning sig?

Vi ved indtil videre alt for lidt om den nationale adfærd i grænselandet, til at vi kan beskrive sammenhængen mellem det enkelte individs nationale adfærd og de ideologisk betingede udtryk, hvormed man har sammenfattet denne adfærd. Forhåbentlig bliver der engang gjort systematisk forsøg på også at beskrive den nationale udvikling ud fra individernes adfærdsplan i samspil med, hvad vi ved om de politiske beslutningsplaner. Tägils gode resultater i den sidste henseende understreger netop behovet for analyser også i det spændingsfelt, hvor individuel adfærd og grænsepolitik i ideo-

logisk og politisk forstand støder sammen i et gensidigt afhængighedsforhold. Som det er nu, kan man ikke uden videre fra beskrivelsen af national ideologi og politisk aktivitet på lederplanet slutte til grænsebefolkningens oplevelse af disse fænomener.

Det eneste mål, man har, er valgtallene, og slutninger fra dem til vælgeradfærd er som bekendt forbundet med store vanskeligheder og behæftet med mange fejlkilder¹. Enklest er det at se valgtallene som et led i den politiske argumentation. De bruges i den politiske debat; det er deres klare funktion i den politiske sammenhæng. Det er derfor rimeligt, at Tägil eksplicit overvejer den effekt, valget i 1939 kan have haft på Hitlers politik.

Vanskeligere at have med at gøre er betragtninger over, hvad tallene egentlig repræsenterer: Indhug i de blakkedes rækker, gevinst for tyskheden o. s. v. Her holder Tägil sig til opgørelser alene af den procentvise vækst i stemmetallene, som han kan overtage fra tidligere fremstillinger, bl. a. Troels Finks ovenfor anførte arbejde. I øvrigt overtager han også de talmæssige fejl, der er i Finks fremstilling af valget i 1935. Af de tal, Tägil på s. 79 gengiver efter Fink², er kun tallet for Jep Nissens personlige stemmetal i overensstemmelse med den officielle valgstatistik, og forskellen mellem de angivne tal for pastor Schmidt og W. Deichgräber er regnet forkert ud. På samme måde gentages i forbindelse med valget i 1939 den

fejlagtige stemmeprocent, der hos Fink angives for Slesvigsk Parti ved valget i 1935.

Disse talmæssige fejl kan være ret ligegyldige for den læser, der ikke bringer dem videre. Væsentligere er, at de traditionelle beregninger af procentvise bevægelser ved valgene ikke siger ret meget om, hvad der er foregået i vælgerbefolkningen. I det mindste må andre oplysninger med. Man må kende stemmeprocenten ved valgene, ligesom det kan være en fordel at beregne stemmeafgivningen på partierne i procent af de valgberettigede for på den måde at tage hensyn til variationer i stemmeprocenten. Endvidere er tilvæksten i antallet af vælgere en faktor, man også må have med, når man vil analysere valgtallene. I tidsrummet 1932-35, da Slesvigsk Parti øgede sit stemmetal med 2.749 stemmer, voksede antallet af vælgere således med 5.815.

Sammenligner man stemmeafgivningen på Slesvigsk Parti, beregnet i procent af valgberettigede, med svingningerne i valgprocenten, får man muligvis den bedste forestilling om vægten af mindretallets stemmetilvækst. Man kan nemlig da undersøge, om tilvæksten lå over eller under den tilvækst, man måtte vente i forbindelse med væksten i stemmeprocenten.

En opstilling af Slesvigsk Partis tal ved valgene fra september 1920 til 1939 ser således ud:

Heraf synes at fremgå, at mindretallet fik et i forhold til partiets størrelse endog meget stort udbytte af den stigende valgdeltagelse i 1935, og at valget i 1939 gav Slesvigsk Parti en stigning, der modsvarer o. 20 % af den vækst, der var i stemmeafgivningen. Det er godt 5 % mere end de 14,6 %, partiet havde af alle de sønderjyske vælgere.

1. De følgende bemærkninger om valgtallene er baseret på cand. phil. Jørgen Elklits prelimære valgtalsanalyser, som han i indgående drøftelser af emnet har stillet til min rådighed.
2. Der henvises ganske vist til Håndbog i det slesvigske Spørgsmål bd. 2 (skal være 3), men tallene må stamme fra Fink.

	Pct. af afgivne, gyldige stemmer	Pct. af vælgere	Stemme-pct.
1920 ^{III}	14,3	9,9	69,7
1924	13,5 (-0,8)	9,5 (-0,4)	70,1 (+0,4)
1926	15,6 (+2,1)	11,9 (+2,4)	76,9 (+6,8)
1929	14,3 (-1,3)	11,2 (-0,7)	78,4 (+1,5)
1932	13,3 (-1,0)	10,6 (-0,6)	80,1 (+1,7)
1935	15,5 (+2,2)	12,7 (+2,1)	82,5 (+2,4)
1939	15,9 (+0,4)	14,6 (+1,9)	92,4 (+9,9)

Problematikken i disse tal er langt fra udtømt med de her fremførte bemærkninger. F. eks. kan selv en ganske enkel økologisk analyse med opstillingskredsene som enhed vise, at der er en påfaldende overensstemmelse mellem de områder, hvor henholdsvis Slesvigsk Parti og det danske nazistparti stod stærkest. Det synes at antyde, at man også må drage DNSAP med ind i betragtningen af tyskheden i analysen af forholdet mellem de danske, de tyske og de blakkede.

De anførte eksempler er her blot taget med for at understrege, hvor nyttigt det ville være at få en indgående og konsekvent analyse af de sønderjyske valgtal for at nå en sikrere vurdering af, hvad tallene kan tænkes at sige om den nationale udvikling.

Også dette er en af de refleksioner, Tägils bog giver anledning til, og det skal fremhæves, at de indvendinger og overvejelser, der udspringer af læsningen af den, også må henregnes til bogens dyder. Tägil har fulgt sine egne intentioner nøjagtigt så langt frem, at han har løst den opgave, han har stillet sig, med godt resultat, samtidig med at nye problemer og mål for videre forskning afdækkes.

Med bogen er vist, hvordan nazis-

men fra at have spillet en forbløffende ringe rolle i mindretallet frem til 1933 gradvis gennemtrænger hele lederplanet. Til bogens kvaliteter må også regnes den indgående behandling af baggrunden for dr. Sievers bekendte kampagne mod grænsen efter Hitlers magtovertagelse i 1933. Hertil følger sig den interessante fremlæggelse af det omfang, hvori mindretallet styredes syd fra, og af de problemer, det skabte både i henseende til mindretallets reaktion på denne styring og vanskeligheden med at skjule styringens omfang.

Desuden afdækker bogen spændingen mellem på den ene side mindretalsledelsens behov for at føre kravet om grænserevision frem og på den anden side de rigstyske organers interesse i at udfordre Danmark mindst muligt af ideologiske og udenrigspolitiske grunde. I denne indre kamp måtte mindretalsledelsen bøje sig for de overordnede rigstyske interesser.

I den forbindelse kan man dog næppe give Tägil ret i, at 1939 danner et naturligt skel i grænsepolitikken. For netop set ud fra spændingen mellem mindretallets og de rigstyske leders ønsker skete der ingen ændring ved besættelsen i 1940. Med hensyn til både spørgsmålet om grænseflytning og spørgsmålet om hvervning af

unge mindretalstyskere til fronttjeneste skiltes de rigstyske og de hjemmetyske synspunkter under krigen. Meget taler således for at se 30'erne og besættelsestiden i en vis sammenhæng, når Tägils problemstillinger lægges til grund for beskrivelsen.

Men et sted skal en bog jo afsluttes, og Tägils bog vil blive det sted, man henter sine oplysninger om den politiske side af det tyske mindretals udvikling i 1930'erne.

Et enkelt hjertesuk må være tilladt over de mange typografiske fejl, der gør læsningen besværlig. Et rettellesblad korrigerer en grov ombryderfejl på første tekstsider, men der er adskillige eksempler på dårlig ombrydning rundt om i bogen (s. 87, 141, 146 f. eks.). Man må håbe, at redaktøren af Lund Studies in International History, hvoraf dette værk er nr. 1, får rettet disse tekniske skavanker op i kommende bind.

H. P. Clausen

Lorenz Rerup: Grænsen. Fra grænsekamp til sameksistens. (Det danske Forlag, 1969). 163 s.

For en nutidig betragtning kan røret omkring Sydslesvig i årene efter 1945 måske forekomme fjernt og uden direkte forbindelse med den situation, der nu hersker omkring grænsen og i det dansk-tyske forhold. Mens hele Sydslesvig-problemet var aktuelt, var det imidlertid et centralt element i den danske inden- og udenrigspolitik. En regering blev styrtet på spørgsmålet, store opinionstilkendegivelser karakteriserede den politiske debat om sagen, og de danske regerings forbindelse med udlandet drejede sig frem til 1948-49 i udstrakt grad om den sydslesvigske danskhed.

Efterhånden er hele dette røre

kommet så meget på afstand, og siden midten af 50'erne har situationen ændret sig så stærkt, at tiden vel snart vil være moden til, at perioden 1945-55 analyseres i sammenhæng med de foregående hundrede års nationale udvikling i Sønderjylland, så denne lange periode opfattes som en helhed. Når det sker, vil man have et godt grundlag for skildringen af årene efter 1945 i den bog, Lorenz Rerup har skrevet om grænsekampen i efterkrigsårene.

Det er den første samlede, grundige fremstilling af denne bevægede periode, og alene derved er den værdifuld. Når man så yderligere kan tilføje, at det er et kyndigt og vellykket arbejde, må konklusionen blive, at vi her har fået en kærkommen indføring i grænselandets nyeste historie og i efterkrigstidens grænsepolitik.

Dog må det bemærkes, at bogen er samlet om det danske mindretal i Sydslesvig og den danske Sydslesvigspolitik. Forholdene i Nordslesvig er kun taget med i det omfang, de spillede ind i den sydslesvigske problematik, fordi et gensidighedsprincip ved behandlingen af de to mindretal førtes stærkt frem fra tysk side.

Navnlig spillede dette en rolle i forbindelse med Kiel-erklæringen af 1949 med garantien af det sydslesvigske mindretals nationale rettigheder. Tyskerne havde da gerne set et tilsvarende dokument fra dansk side om hjemmetyskernes rettigheder. Det afvistes dog af den danske regering, men en forhandling mellem statsminister Hedtoft og repræsentanter for det tyske mindretal endte med et notat om danske statsborgeres lovhjemlede rettigheder, som af redaktør Ernst Siegfried Hansen snildt døbttes »das Kopenhagener Protokol«. Denne betegnelse vandt hurtigt hævde i tyske kredse.

Ved behandlingen af dette punkt